

NÅGOT OM VÄSSÈN.

Vässèn (observera att betoningen ska ligga på båda vokalerna, som i ”nassen” dvs. grisen). På bondska: Vässn - med brett betonat ä.

Vässèn kan sägas vara området från Alåns utlopp i den f.d. fjärden ungefär i NNO riktning från Vasskäret, Klubbvägen 240, till nuvarande Storbron vid E 4. I nordost och sydväst begränsas Vässèn av åkerkanten på Skäret respektive i Ersnäs.

Området har varit av stor betydelse för befolkningen antagligen ända sedan de första människorna bosatte sig i dessa trakter. Alån rinner genom området och ån har nyttjats för samfärdsel såväl sommartid som vintertid. Man har också fiskat där, troligen i långliga tider.

Att färdas längs med ån var tämligen enkelt. Med båt tog man sig sommartid uppströms till åtminstone Alvik/Långnäs, men enligt vissa uppgifter ända till Ale. Man får betänka att sedan 1700-talets början har landet höjt sig cirka tre meter och här har funnits en fast bondebefolkning från åtminstone 1500-talets början – troligen längre. Och säkerligen har här färdats mer eller mindre bofast befolkning i tusentals år.

Vintertid kunde man inifrån landet färdas med renar längs ån för att nå kustbyarna och där sälja varor eller förse sig med förnödenheter som man behövde för sitt uppehälle. Något har jag läst eller hört om just renrajder på ån. Eventuellt hade rajderna ett samband med N. O. Lundströms affär i Ersnäs.

Hur viktig Alån har varit som transport- och färdled är svårt att veta. Men exempelvis fraktades tjärtunnor i båt längs ån från tjärdalar längre uppströms. Vid kustlandsvägen lastades dessa tjärtunnor om och en rimlig gissning kan vara att de därifrån fraktades vidare till Tjärhovet i Luleå.

Johan Nilsson, han Jan-Niischa - känd för sin styrka - var en av dem som hanterade dessa tjärtunnor vid omlastningen.

Flottning har också förekommit. Enligt Gunnar Eriksson i boken Ladornas bygd 2 flottades timmer ”efter Bjurbäcken och Alån fram till Ersnäs”. Där övertog Svanö, som ägde timret, ansvaret för transporten.

I samma bok nämns att Alfred Olovsson gick från Alviksheden ner till Skäret och där spände på sig skidorna och ”åkte på isen Alån-Ersnäs-fjärden ut till Altappen”.

Bron.

När Abraham Hülphers gjorde sin resa, skildrad i ”Dagbok öfver en Resa genom Norrland 1758”, åkte han över den mycket långa bro som fanns där då. I sin ”Dagbok...” skriver han på sidan 99:

D. 26 julii onsdag. Jfrån Rosvik resan till Ersnäs. Det wakra Wädret gjorde nu landtmannen omtänkt at bärga det på slag liggande hö. Upsätningar skedde i helt små bölor, som emot wåre såtan ej ineholt 1/16 storlek. Inkörningen skedde med oskodde slädar. Wid Ersnäs war den största bro, som man någonsin sedt, öfwer en stor å men widlyftig myra, som geck närt intill hafssjön ock synes efter omständigheterne igengrodd. Bron hade efter skedd räkning wid öfwerfarten 188 afdelningar ock wäl så många brokistor. Hwarje afdelning ineholt 25 á 28 stockar i bredden, som utgjorde 8 alnars längd. Således det i aldra minsta ineholt bron 4700 stockar till betäckningen och war öfwer 1500 alnar i längden. Siutsbonden sade, att den wore öfwer 2000 al. Bönderne bygga dene broen, och äro 3 bönder tillhopa om 5 famnars byggnad.

Ovanstående skrev han när han reste norrut. Han skulle dock vända söderut igen och undersökte då bron mycket noggrant. Det var söndagen den 6 augusti 1758. Då skriver han:

Den under d. 26 julii omnämde bro wid Ersnäs mättes med stång och inehölt 1430 alnar i längden, 8 al. i bredden. Stockar woro öfwer 4240, som räknades med wisso. Brokar woro 95. således är thenne största bro, som finnes i hela Norrland. Hästar ymsades i Ersnäs – sedarmere i Rosvik.

Tjugosex år tidigare hade Linné färdats här, men bron avsatte inga spår i hans anteckningar från resan. I varje fall nämns den inte i mitt exemplar av hans "Lappländska resa" (utgiven 1969).

Den bro Abraham Hülphers åkte över låg ca en kilometer uppströms från nuvarande bro. Den gamla vägen, GämmeLvegen, kan man följa från vägen ner mot Holmen. Man ser dess "början" mellan Ersnäsholmen 12 och 14. Gammelvägen är delvis uppodlad men delar av den är lätta att upptäcka. Vägen/bron gick över mot Skäret, mitt på det som senare blev Franzéns skifte, och landade där ungefär vid nuvarande grillplats. Idag går en körväg från Skäret ner mot ån på ungefär samma ställe som den gamla vägen gick. Från kurvan där vägen på Ersnässidan svängde av mot Vässen gick en sträckning västerut men när den byggdes är det delade meningar om.

Enligt en karta från 1640-talet ska överfarten då ha skett med färja. Denna ersattes senare med en bro och allmogen klagar 1654 över "utlagor för den långa bron vid Ersnäsfjärden". Huruvida bron byggdes då eller om det var underhållet av bron man klagade över vet jag inte. Bron var enligt uppgift först en flottbro men kom, som vi ser av Hülphers, att ersättas av en bro byggd på brokar. Ett brokar är en fyrkantig timring fylld med sten.

Detta om bron.

Slätter.

I takt med uppgrundningen förändrades området. Massor med lador uppfördes under årens lopp och bärgning av framför allt fräkne gav ett fint tillskott till det ofta knappa kreatursfoder som bärgades på annat håll. Och korna var väldigt förtjusta i detta fräkne!

Nu förekommer ingen slätter på Væssèn och de allra flesta ladorna är borta. Dock har bete förekommit under senare år. De regaler som fanns där är alla borta nu och i hela Ersnäs finns troligen inte en enda timrad regal. En regal är en lada med s.k. pulpettak.

Regal av enklaste slag nere på Væssèn.

När bönderna slog nere på Væssèn gick de i vatten och slog med lie. De hade med stor säkerhet bleckt på lien. Blecktet (liflaggan) var cirka 50 cm långt. Det var fastsatt på lien och hade till uppgift att samla höet i strängar. Möjligen var det någon som hässjade, men själv minns jag inga hässjor på Væssèn. Kanske torkade höet tillräckligt på den stubb som bildades när man slog. Och dessutom var ladorna glest timrade så höet fortsatte att torka även sedan man ladat.

Bleckt. Fästanordningen till vänster skruvades fast på lien, vinkeln till höger fästes vid orvet.

När man ladade (bärgade) drog man på en släpa fram höet och så kastade man in det i ladan. Somliga lador hade dörren på ena sidan av gaveln, inte som de flesta – på gavelns mitt. Det lär ha varit för att man då kunde dra in släpan i ladan och tippa den åt sidan så att höet föll av släpan. Man slapp således att tömma släpan med hjälp av högrep.

Ganska många lador hade dörren på gavelns ena sida, inte på mitten.

Det bör ha varit ganska mycket folk på Væssèn under slåttern för alla slog ju ungefär samtidigt. Det var oftast ett varmt och tungt arbete och dessutom gick väl de flesta, kanske alla, blötskoddade hela tiden.

Ett par exempel på hur blött det kunde vara: Johan Ström, alias Strömmen ”född sjurtti” d.v.s. 1870, hade också ett skifte på Væssèn, men han hade inga kor så han sålde höet. Det berättas att han var och slog och gick i det djupa vattnet. Han hade då ropat åt någon: Hoir, jö hä sneosdöosn ini mössa! Han förvarade alltså snusdosan i mössan för att snuset inte skulle bli blött!

Och Ur-Robert, Robert Lundström, använde sig ibland av en eka vid slåttern.

Jag kommer ihåg att jag som barn var ner på Væssèn med kaffe. Pappa slog med lie där och jag minns hur vi båda gick i vattnet. Det bör ha varit omkring 1947. När jag går på samma ställe idag går jag på ganska fast mark.

Den här ladan finns fortfarande kvar, dock inte nere på Væssèn.
Det var hit jag som barn traskade iväg med kaffe till min Pappa.

En gång, kanske i slutet av fyrtioalet eller början på femtioalet, gjorde Robert Franzén ett försök att slå med slåttermaskin på Væssèn. Det var på ett torrare område mellan strandkanten och deras sommarladugård, som var placerad 60 – 70 meter ut på Væssèn. Framgången var nog måttlig och troligen gjorde han inget mer försök. Även Kalle Nilsson har slagit med slåttermaskin på Væssèn. Han slog med maskin fram till Vassbäcken. På andra sidan slog de med lie men längst ner mot mårgen, ån, var det för blött för slätter.

På Nilssons skifte planterades gran på 3 hektar 1975.

På Skäret brukades Væssèn på samma sätt som här. Också där fanns det många lador varav åtminstone några var regaler.

Även bönderna i Gäddvik ägde en del skiften nere på Væssèn. Avståndet mellan Gäddvik och ägorna på Væssèn var stort och tre av mina sagesmän har berättat att åtminstone en bonde hade uppfört en slätterstuga där. Den låg ett tjugotal meter från ån, på södra sidan, och cirka 80 - 150 meter nedströms från Sivert Nordlunds på Skäret. Möjligen fanns stugan kvar till in på 1950-talet.

Ännu in på 1950-talet höll man sig med badplats på Skäret. Bror Hansson hade byggt den långa bryggan ut mot badplatsen vid ån.

Fiske.

Hur omfattade fiske som har bedrivits i området är svårt att veta. Men om det har bott folk i Ersnäs och Alvik sedan åtminstone 1500-talet så har nog även fisket varit av ganska stor vikt för dem som bott här. Skäret bebyggdes antagligen senare än Ersnäs, men med tanke på hur nära Vassen med den genomflytande Alån låg så bör även de som bodde på Skäret ha fiskat. På en gammal karta finns ett par små hus utsatta på norra sidan av ån nära strömfåran. De var så placerade att de bör ha haft med fiske att göra.

Adolf Lövgren, pappa till Nils Lövgren, hade en ”kattis” i ån långt in på 1900-talet. Den var byggd av ca 3,5 m långa kvistfria ribbor som var ca 15 x 30 mm i fyrkant. Dessa ribbor var ihopbundna med fyra vidjeband och fick formen av en matta av 3,5 meters bredd. Ribborna var spetsade nertill och trycktes ner på åns botten och formen på kattisan var som en cirkel med en ingång så utformad att fisken lätt kunde komma in men fick svårt komma ut. Alltså ungefär som ingången på en mjärde. Troligen ”förvarades” fisken i kattisan och håvades upp efter behov. Kattisan sattes ner på våren och togs upp på hösten annars förstördes den vid isgången.

Adolf hade säkerligen lärt sig kattisbyggandet av sin far Olof Gustaf Lövgren, som var född 1832. Och Nils Lövgren, född 1910, var med och byggde en kattis tillsammans med sin far Adolf.

Id var en vanlig fisk och 1886 fick O. G. Löfgren säckvis med id. Och det har berättats att 1934 fick Adolf Lövgren sju ålar i sin kattis. Också andra lär ha fångat ål i ån. Även storsik har enligt uppgift gått upp i ån, ända till dammen i Ale.

Fiske med ljuster förekom åtminstone in på 1930-talet.

Om något vinterfiske bedrevs vet jag inte men troligen klubbade man lake och fick också någon gädda ibland. När isen hade lagt på hösten och innan snön kommit begav man sig ut på blankisen och såg man då någon fisk slog man med en klubba på isen varvid fisken domnade bort. Därefter högg man snabbt ett hål med en yxa eller isbill och plockade upp fisken. Detta kallades ”sLa låkan”, d.v.s. ”slå lake”.

Vid gäddfiske har i sen tid använts ståltinor.

Det har funnits eller finns fortfarande id, ål, gädda, braxen, abborre, mört och sejp (av ortsborna kallad stömpel). Sejp har många namn men den fisk som avses är *Leuciscus leuciscus*. Och det fanns en tid när man även kunde få någon lax.

Ett vanligt sätt att förvara den fisk man fick var att torka den.

Jakt.

Jakten har också varit en del av Vässèns historia. Ännu in på 1950-talet, medan det fortfarande fanns en del blankvatten, förekom en ganska omfattande andjakt. Det är mest andjakt som har förekommit men en och annan hare och räv har väl skjutits och älg har man jagat nedi Vässèn på senare år.

I min ungdom fick jag en gång följa med på andjakt. På kvällen före första jaktdagen lade vi oss i en lada i närheten av det som en gång var Ur-Gusta. Vi sov någon stund störda av fladdermusens irrande flykt under taket. Redan innan det ljusnade började skottlossningen och vi hörde Alviksjägarna ropa åt varandra. Hagelbössor som rymde fem skott hade börjat användas och det smell friskt. En hel del änder av olika slag föll offer och en och annan rovfågel också. De flesta jägare saknade hund och därför blev många änder aldrig tillvaratagna. Somliga hittade man inte och somliga föll på för djupt vatten för att man skulle kunna hämta dem.

Numera är det mest älgjakt som bedrivs. Fåglarna har flyttat nedströms och jakten försiggår nu i allmänhet öster om E 4.

En del tjuvjakt har förekommit på vårarna; ännu in på 1970-talet smell det något skott i tidiga morgnar. Området har länge varit en fin rastplats för vårens flyttfåglar. Själv minns jag de väldiga flockarna av änder och gäss som samlades på 1950- och 1960-talen. Där såg jag grågås och fjällgås för första gången, men vanligast var sädgåsen och är så fortfarande.

De senaste femtio årens uppgrundning och igenväxning har gjort att det nuförtiden inte är lika vanligt med dessa ansamlingar på Vässèn. Fåglarna rastar numera framför allt på stubbåkrarna i Alvik samt längre ut i fjärden. Men på hösten kan man se både gäss och tranor gå ner på Vässèn i sitt näringssök. Och vintertid har en och annan ripa visat sig.

Idag.

Det är länge sedan ån användes för samfärdsel men nu har ett nytt fenomen dykt upp, skotertrafiken. Under vårvintern är nu skotertrafiken ganska intensiv. Intresset för fiske, stugor och annat friluftsliv gör att ån tidvis är som en autostrada av hårdpackad snö. Detta gör att också skidåkare lätt kan färdas efter ån.

Skräddaren August Åström visste ingenting om skotrar när han i slutet av 1800-talet tog sin eka, som han hade nedanför Jan-Nisch, och rodde ut till Mörön.

Under hösten 2007 var vi några personer och sökte rester av den gamla bron på Franzénsskiftet. Då fann vi att Lennart Blixt grävt två diken och påbörjat byggandet av en väg. Den går vid rågången mellan det som var vårt skifte och Franzénsskiftet, alltså längs östra kanten av Franzénsskiftet, ca femtio meter från den gamla brons sträckning. Vägen når nästan fram till Mårtisbäckens utflöde i ån.

Vid dikesgrävningen hade det kommit fram gamla stockar. En var sågad i storändan och en var huggen. Den ena var kvistad så att kvistarna stack ut någon centimeter. På ena stocken syntes det att den hade legat ovanpå en annan stock. Det var något hugget en dryg halvmeter in från båda ändarna så det tycktes som om stocken kunde ha varit den översta tvärgående stocken på en stenkista. I så fall skulle stocken ha stuckit ut drygt en halv meter på var sida av stenkistan.

På den andra stocken var det hugget något på båda sidorna, som om stocken hade varit litet för grov för det urtag man gjort i den undre stocken.

Under 2008 fick vi tillstånd att såga lös några skivor från stockarna. Dessa skivor sändes in för dendrokronologisk analys. Vi hoppades att få reda på stockens ålder, men stocken var från en gran och det är tall/furu som används vid dessa åldersbestämningar. Vi fick alltså inte reda på när stocken avverkades.

Under sommaren 2009, i samband med upprustningen av Klubbvägen, kördes en del vägmassor ner på den väg som Blixt bygger. Lastbil efter lastbil backade ner till ån och tippade sina lass längs vägen.

Ingen av dem som förr gick med vatten långt upp på benen och slog med lie kunde nog ana att lastbilar en dag skulle färdas på Våssèn – sommartid! Många av dem hade aldrig sett eller hört talas om lastbilar.

Ladan ovan är den sista lada som ännu står kvar på Væssèn. En gång var det så här öppet runt omkring. Idag är ladan inbäddad i björkskog och går sakta sin undergång till mötes. Det skulle vara en kulturgärning om den rustades upp litet – ytterst varsamt!

De senaste åren har kor betat på Væssèn av och till och litet ved har huggits. En väg har börjat byggas. Skogen breder ut sig mer och mer. På 1940-talet, när jag var barn, såg man Skäret, Alvik, Antnäs och kanske en del gårdar i Måttsund från Klubbvägen. Tidigare såg man från Kammen till Alviksheden. Idag ser man litet grand av något tak, kanske toppen av någon flaggstång eller lyktstolpe. Det är allt. Om något år ser man endast skog från samma utsiktspunkt. Somliga ser det som ett framsteg. Själv betraktar jag det igenväxande landskapet med sorg och vemod.

Skogen tränger oss in på livet.

Fotnot:

Det föremål som jag ovan har kallat ”bleckt” kallade min morfar ”liflagga”. Han var smed och tillverkade många liflaggor åt Ersnäsbönderna.

Söker man på nätet hittar man ”bleckt” – styrskärm på lie. Man hittar också ”Flagga” – ställning af väf eller spjelor vid låret af en lie för att få säden jämnt liggande åt ena sidan under afhuggningen.

”Spil-flagga” – sådan ställning af spjelor (Rättvik).

Vänligen hör av er om ni hittar felaktigheter i det jag har skrivit! Hör också av er om ni har fler uppgifter att meddela mig.

Leif Lundström